

ha vardır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3754, vr. 53-57). 3. *Kühl-i Dîde-i A'yan* (İÜ Ktp., TY, nr. 2873, divanının baş tarafında; TSMK, Revan Köşkü, nr. 1990, vr. 40^b-50^a). Manzum kırk hadis tercümesi olup değişik konulara ait hadisler dörder mısralık kıtalar halinde Türkçe'ye çevrilmiştir. 4. *Ahlâk-ı Süleymânî* (İÜ Ktp., TY, nr. 2549; Edirne Selimiye Ktp., nr. 2145; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2823, Esad Efendi, nr. 2512). Kanûnî Sultan Süleyman'ın meziyet ve faziletlerine dair olan eser *Münşeât-ı Süleymânî* olarak da bilinir. Secili bir üslûpla yazılmıştır. Eserde Kanûnî'nin şiirleri açıklanarak onun dünya görüşü anlatılmıştır.

Fevrî'nin *Tefsîru sûreti'l-Mülk* adlı bir risâlesiyle (Köprülü Ktp., nr. 1602, vr. 92^a-94^a) *Risâle-i Kalemîyye* ve *Risâle-i Seyfiyye* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3415, vr. 31^b-36^a, 58^b-65^a) gibi bazı Arapça eserleri de vardır (diğer risâleleri için bk. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 584, vr. 30^a-54^a; Reşid Efendi, nr. 1046, vr. 127-131; İÜ Ktp., AY, nr. 1547).

Kaynaklarda Fevrî'nin *Dürrü'l-ğükâm* ile *Ğurerü'l-ahkâm'a* ve *Bezzâvî'nin Envârü't-tenzîl* adlı tefsirine hâşiyeleri, ayrıca *Miftâhu'l-meânî* adıyla kaleme aldığı bir Farsça-Türkçe lugatı olduğu da zikredilmektedir. Vasfi Mahir Kocatürk, onun Sokullu Mehmed Paşa'yı anlatan *Ahlâk-ı Mehmed Paşa* adlı mensur bir eserinden bahseder.

BİBLİYOGRAFYA :

Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 203^a-212^a; Latîfî, *Tezkire*, s. 269; a.e., Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1160, vr. 108^a; Beyânî, *Tezkiretül's-suarâ*, Millet Ktp., Tarih, nr. 757, vr. 77^a-b; Ahdi, *Gülşen-i Suarâ*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi İlâvesi, nr. 107, vr. 41^b-43^a; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 492^a-493^a; Kınalızade, *Tezkire*, II, 771-774; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Millet Ktp., Manzum, nr. 1325, vr. 86^a-b; Esrar Dede, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi İlâvesi, nr. 109, vr. 96^a; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, İstanbul 1268, I, 142; Riyâzî, *Riyâzû's-suarâ*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 120^a-b; *Sicill-i Osmânî*, IV, 28; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 98; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3448; *Osmanlı Mecellîfleri*, I, 392-393; Âli Nihad Tarlan, *Şiir Mucmualarında Divan Şiiri*, İstanbul 1948, s. 55-110 (I. fas.: Rahmî ve Fevrî); Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 352-356, 412-413; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 394; Mehmet Kalpaklı, *Fevrî; Hayatı-Sahsiyeti-Eserleri* (yüksek lisans tezi, 1986), Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *Divan Şiirinin Edisyonunda Bilgisayar Kullanımı Metoduna Giriş ve Fevrî Divanı'nın Elektronik Formu* (doktora tezi, 1991), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; "Fevrî, Ahmed", *TDEA*, III, 212; Abdülkadir Karahan, "Fawrî", *Eİ²* (İng.), II, 869.

MEHMET KALPAKLI

FEVZ

(الفوز)

Dünya ve âhiret hayatında
tehlikelerden kurtulup mutluluğa
kavuşma anlamında bir terim.

"Kurtulmak" ve "helâk olmak" mânasında karşıt anlamlı kelimelerden olan *fevz* masdarı daha çok "korku, tehlike, şer ve azap gibi şeylerden kurtulup hayra, saadet ve esenliğe ulaşma" anlamında isim olarak kullanılır. İnsanın dünyadaki davranışlarına göre bir açıdan helâk olması, bir başka açıdan da dünya yüklerinden kurtulup ebedî nimetlere kavuşması sonucunu doğurduğu için ölüm hadisesi, ayrıca hem kurtulma ümidi hem de kaybolma korkusunu vermesi sebebiyle çöl ve sahrâ için de aynı kavramın kullanıldığı kaydedilir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "fvz" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "fvz" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 836).

Kur'an-ı Kerim'de isim, fiil ve masdar olmak üzere yirmi dokuz defa tekrarlanan *fevz* kavramı on dokuz yerde *fevz*, üç yerde aynı anlamdaki *mefâz*, *mefâze* şeklinde geçmektedir. Ayrıca *fevz* kelimesi "büyük" mânasındaki *azîm*, *kebîr* ve "apaçık" anlamındaki *mübîn* sıfatlarıyla nitelendirilmiştir. Bu kökten türemiş olan *fâizûn* (muradlarına erenler) Kur'an'da sadece müminleri nitelemek amacıyla kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "fvz" md.). Bir âyette görülen "ganimet elde etme" (bk. en-Nisâ 4/73) anlamı dışında *fevzin* Kur'an'daki bütün kullanımlarının "ebedî ve uhrevî kurtuluş" mânasına geldiğini söylemek mümkündür.

Fevz Kur'an'da genellikle Allah'a ve Resulü'ne itaat şartına bağlanmış, asıl kurtuluş ve başarının da cennete girmek ve Hak rızasına ulaşmaktan ibaret olduğu belirtilmiştir (bk. a.y.). Kurtuluş eurenlerin özellikleri ise samimi bir imanla birlikte din uğrunda hicrete katlanmak, malyıla ve canıyla cihad etmek, dinine bağlılığı sebebiyle küçümsemesine sabır göstermek, Allah'a ve Resulü'ne itaat ederek ilâhî azamet karşısında ürperip saygılı olmak şeklinde belirtilmiştir (bk. et-Tevbe 9/20; el-Müminün 23/111; en-Nûr 24/52).

Fevz kavramı çeşitli hadislerde de yer almış olup bu rivayetlerde şehitlik, cehennem azabından kurtulma, cömertlik ve adalet *fevz* olarak kabul edilmiştir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "fevz" md.).

İmanı "kalp ile tasdik, dil ile ikrar" şeklinde tanımlayan ve ameli onun bir cüzü olarak görmeyen Ehl-i sünnet âlimlerine göre dinen iman edilmesi gereken hususların tamamına inanıp bunun ölüm anına kadar sürdürülmesi *fevz* için yeterlidir (ayrıca bk. AMEL; FELÂH; KEBİRE).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "fvz" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "fvz" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 836; Wensinck, *el-Mu'cem*, "fevz" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "fvz" md.; Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 29; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Şâkir), VII, 452; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 104^a; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, IX, 126, 133, 228.

ADİL BEBEK

FEVZİ ÇAKMAK

(bk. ÇAKMAK, Fevzi).

FEVZİ EFENDİ, Edirne Müftüsü

(1826-1900)

Son devir
Osmanlı âlimlerinden.

Denizli'nin Tavas (eski adı Yarangüme) ilçesinde doğdu. Asıl adı Mehmed Ali, mahlası Fevzi'dir. Edirne'de yirmi yıl kadar bulunup müftülük yaptığından daha çok Edirne Müftüsü Fevzi Efendi diye tanınmıştır. Babası Ahmed Şâkir Efendi hakkında herhangi bir bilgi olmadığı gibi kendisinin de kullandığı Kureysizâde lakabının nereden geldiği tesbit edilememiştir. Hayatıyla ilgili ayrıntıların önemli bir kısmı kendi eserlerinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Fevzi Efendi ilk tahsiline memleketinde Hâdimli Hacı Said Efendi'nin yanında başladı; oradan Manisa'ya giderek müftü Evliyâzâde Ali Rızâ Efendi'den ders aldı. Ayrıca Erzincanlı Mehmed Efendi'den de ders okudu. Manisa'da tahsil görürken hacca gitmek için 1840'ta yola çıktı. Yolculuk sırasında bir müddet kaldığı İzmir'de Balıkpazarı, İskenderiye'de Haseneyn camilerinde ders okuttu. Mekte'de bulunduğu 1841-1843 yılları arasında bir yandan çeşitli dersler alırken bir yandan da tefsir ve menâsikü'l-hac okuttu. Nakşibendî şeyhi Abdullah Efendi'ye intisap etti. Hac dönüşü Manisa'da tahsilini tamamlayıp icâzet aldıktan sonra İstanbul'a gitti. 1847'de dersiâm olarak Edirne'ye tayin edildi. Bir müddet sonra müftülük görevine getirildi. Eskicami'de yirmi yıl boyunca *Envârü't-*

tenzîl, *Şifâ-i Şerîf*, *Şaḥîḥ-i Buḥârî*, *Meşnevî*, *Kaşîdetü'l-bürde* okuttu. Bir yandan da eser telif etmeye başladı. Kendi ifadesine göre üç de medrese kurdu. Edirne müftülüğünden kendisini çekemeyenlerin dedikoduları yüzünden azledildiğini (1864) söyleyen Fevzi Efendi kısa bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Antalya niyâbeti göreviyle tekrar memuriyet hayatına başladı. Muhtemelen 1868'de İstanbul'a döndü. Bir müddet sonra Filibe'ye nâib olarak tayin edildi. Burada Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Ali Efendi'ye intisap etti. 1877'de Ankara nâibi oldu; ardından Halep, Kudüs, Kayseri ve Bitlis'te görev yaptı. 1305'te (1887-88) Medine mollası pâyesiyile Medine, iki yıl sonra Balıkesir, ardından da Edirne niyâbetine tayin edildi. Görevli bulunduğu yerlerdeki öğretim faaliyetlerine de katılan Fevzi Efendi Rumeli kazaskerliğine kadar yükseldi. 28 Rebî-ülâhîr 1318'de (25 Ağustos 1900) İstanbul Karagömrük'teki evinde vefat etti. Mezarı Fâtih Camii hazîresindedir.

Fevzi Efendi çeşitli görevlerle Osmanlı coğrafyasının büyük bir kısmını dolaşmış, ulemâ ve devlet adamlarıyla dostluklar kurmuş, halkı ve talebeleri yakından tanımış bir Osmanlı aydınıdır. Kendisini şahsen tanıdığı anlaşılan Bursalı Mehmed Tâhir ondan "sudûrdan talâkat-i îsâniyyesiyle müştahir bir zat" diye bahseder. Fevzi Efendi'nin üzerinde durulması gereken önemli bir özelliği onun müderrislik yanındır. Bulunduğu görevlerde bir yandan eğitim için ihtiyaç duyulan eserleri telif etmiş, bir yandan da ders okutmuştur. Hatta okutacağı birçok dersin kitabını bizzat kaleme alıp yayımlamış, bazan nerede ve ne zaman okutulacağı eserin üstünde ilân edilmiştir (bk. *Kaşîdetü'l-Medeniyye*). Telif ettiği bu eserler cami ve medreselerde okutulmuş, bir kısmı İstanbul dışında olmak üzere defalarca basılmıştır.

Devrinin çok eser veren müelliflerinden biri olan Fevzi Efendi'nin dinî ilimlere dair eserlerinin büyük bir kısmını Arapça olarak kaleme aldığı şerh ve hâşiyeler oluşturur. Türkçe eserlerinde ise Batılılaşma tesiriyle Osmanlı toplum hayatında ortaya çıkan dinî ve içtimâî meseleler üzerinde durmuştur. Fevzi Efendi eserlerinde ele aldığı konuları enine boyuna incelemek yerine daha çok üzerinde ittifak edilen görüşleri aktarmıştır. İslâmî ilimlerin sarf ve nahiv, belâgat, tabakat ve mantık gibi çeşitli alanlarında eser vermiştir. Bu arada tasav-

vufî konularla da ilgilenerek râbîta ve kerâmete dair eserler kaleme almıştır. Fevzi Efendi Türk edebiyatında Hz. Peygamber'le ilgili en çok eser veren müelliflerden biri olduğu gibi sadece na'ıtlardan müteşekkil divan tertip eden birkaç şairden biridir. Dinî, tasavvufî ve hikemî türlerden şarkı gibi lâdinî türlere kadar hemen her nevi ve şekilde şiir söyleyebilmesi onun nazım kabiliyetini ortaya koymaktadır. Ancak Fevzi Efendi şair olmaktan çok bir ilim adamıdır. Türkçe, Arapça ve Farsça birer mevlid yazmasından mevlide karşı özel bir ilgisinin olduğu anlaşılmaktadır. Mevlid okutmaya karşı çıkanlara cevap olmak üzere müstakil bir eser kaleme alması, her yıl ücretini göndererek Medine, Kayseri ve Edirne'de mevlid okuttuğunu söylemesi bu ilgisinin derecesini göstermektedir.

Fevzi Efendi'nin, Ahmed el-Gazzâlî'ye ait *et-Tecrid*'in tercümesinin başında eserini "kelimât-ı Garbiyye'den berî olarak" ve "kaba Türkçe" diye nitelendirdiği konuşma diline yakın bir dille tercüme ettiğini söylemesi onun dil şuuruna sahip olduğunu gösterir. Fevzi Efendi'nin dille ilgisini, *Kevâib-i Şîr ü İnşâ* adlı eseriyle *Tuhfe-i Fevzî* adıyla kaleme aldığı küçük manzum sözlük de ortaya koymaktadır. *Mevhibetü'l-vehhâb* adlı dua mecmuası bilindiği kadıyla Türkçe dualara yer veren ilk geniş eserdir. *Rûhu's-salât* risâlesinde, namazda okunan âyet, tehlîl, tesbih ve duaların anlamları bilinmedikçe namazın hakikatine ermenin mümkün olamayacağını söyleyerek bunların meâlini vermesi de ayrıca dikkat çekicidir. Mensur eserleri içinde, çeşitli şiirler yanında sık sık kendi şiirlerine yer veren Fevzi Efendi daha çok dinî-hikemî tarzı benimsemiştir. Zaman zaman lirizme ulaştığı görülen şairin bu yanı özellikle Hz. Peygamber'le ilgili şiirlerinde görülür.

Eserleri. Fevzi Efendi'nin yayımlanmış yetmiş beş eseriyle yazma halinde iki küçük risâlesi tesbit edilmiştir. Bizzat kendisi tarafından bastırılan *Fihristü'l-âsâr*'da altmış beş eser yer alır. Fevzi Efendi'nin eserleri şöylece gruplandırılabilir: A) Dinî Eserler. a) Tefsirle İlgili Eserleri. 1. *Tefricü'l-kalâk fi tefsîri sûreti'l-Felâk* (İstanbul 1285). 2. *Ḳudsiyyü'l-irfân fi tefsîri sûreti'n-Necm mine'l-Ḳur'ân* (İstanbul 1304). 3. *Tesîrü'l-fülk fi tefsîri sûreti'l-Mülk* (İstanbul 1307). Bu kitabın sonunda da müellifin eserlerinin bir listesi yer almaktadır. 4. *Ḳudsiy-*

yü'l-ferâḥ fi tefsîri sûreti Elemneḡraḡ (İstanbul, ts.). 5. *Mesîrü'l-ḡalâs fi tefsîri sûreti'l-İlâs* (İstanbul 1309). 6. *el-Havâssü'n-nâfia fi tefsîri sûreti'l-Vâkia* (Türkçe, İstanbul 1313). 7. *Nücümü'l-iḡtidâ fi rücûmî'l-a'dâ* (İstanbul 1315 [?]). Bu Türkçe risâlenin telifine, Mısır'da bir papaz tarafından Kur'an-ı Kerim aleyhinde *el-Ecvibetü'l-Ḳur'âniyye 'ale'l-es'ileti'l-Mesîḡhiyye* adlı bir kitabın yayımlanması sebep olmuştur. 8. *Ḳudsü'l-meşnevî* (baskı yeri ve yılı yok). 343 beyitlik bu Arapça manzumenin her üç beyti bir süreye işaret etmekte ve sayfa kenarlarında süre adları gösterilmektedir. Eserin başında müellifin hayatıyla ilgili kısa bilgiler vardır. 9. *el-Ünsü'l-ma'nevî fî şerḡi Ḳudsi'l-meşnevî* (İstanbul 1300). Bir önceki eserin Arapça şerhidir. Müellif, manzumenin her üç beytinin Kur'an'ın hangi süresine işaret ettiğini beyitlerin mânasını vererek açıkladıktan sonra her sürenin adlandırılışı, nüzül sebebi, nâzil olduğu yer ile âyet, kelime, harf sayıları hakkında bilgi vermiş, süre ve âyetlerin kısa bir tefsirinin ardından da faziletleri hakkında açıklamalarda bulunmuştur.

b) Kelâmîla İlgili Eserleri. 1. *el-Cemâ-lü'd-deyyânî 'ale'l-Celâli'd-Devvânî* (İstanbul, ts.). Celâleddin ed-Devvânî'nin, Adudüddin el-İcî'nin *el-'Aḡâ'idü'l-'Aḡudiyye*'sine yazdığı şerhin hâşiyesidir. Eserde, devrin diğer bazı kelâm kitaplarında olduğu gibi imâmet konusunun yer almayışı dikkat çekicidir. II. Abdülhamid taraftarı olarak görünen ve ona itaatın gereği hakkında bir risâle kaleme alan Fevzi Efendi'nin burada konuyu padişahın lehinde yorumlaması gerekirken bunu yapmamış olmasının sebebini açıklamak güçtür. Eserin 1306'da (1889) İstanbul'da hattat Ahmed Züh-dî b. Feyzullah Çırpânî hattıyla yapılmış bir baskısı daha vardır. 2. *Kenzü'l-ferâ'id fi şerḡi'r-risâleti'l-'Aḡudiyye mine'l-'Aḡâ'id* (İstanbul 1305). Aynı eserin muhtasar bir şerhidir.

c) İbadetlerle İlgili Eserleri. 1. *Rûhu's-salât* (İstanbul 1318). Bu risâlede namazda okunan bazı süre ve duaların mânası verilmektedir. 2. *Câmiu's-salavât* (İstanbul 1308 [?]). Eserde farz, vâcip ve nâfile namazların mahiyeti, ne zaman ve nasıl kılınacağı anlatılmıştır. 3. *Hakikatü'l-hürriyye* (baskı yeri ve yılı yok). İbadetleri ihmal edenlerin uyarıldığı nasihatnâme türünde bir risâledir. 4. *İyâ-nü'l-mesâlik fi beyânî'l-menâsik* (İstanbul 1307, 2. baskı). Haccın menâsikine

dair olup sonunda müellifin na'atları ile Hz. Peygamber'e takdim edilmek üzere kaleme alınmış manzum bir arzuhal bulunmaktadır. 5. *Seyfû'l-cihâd fî nasrî'l-ibâd* (İstanbul 1294). 1293 (1877-78) Türk - Rus Harbi'nin ardından yazılan eserde cihadın faziletleri üzerinde durulmaktadır. 6. *Mevhibetü'l-vehhâb fî ta'bîrâtî'l-elkâb ve münâcâtî rabbi'l-erbâb* (İstanbul 1314). Bilindiği kadarıyla bir dua kitabı olarak kaleme alınan ilk Türkçe eserdir. Müellif, vaazlarının başında ve sonunda okuduğu dualarla çeşitli toplantılarda yaptığı duaların beğenilmesi üzerine bunları toplayarak yeni kaleme aldığı dualar ve tercümeleleriyle birlikte yayımlamıştır. Çeşitli icâzet merasimleriyle okul açılışlarında, mektebe başlarken (bed'-i besmele merasimlerinde), imtihan öncesinde, sanat-kârların ustalık ve kalfalık merasimlerinde okunacak dualara da yer veren kitap aynı zamanda bu yönüyle folklorik bir değer taşımaktadır. 7. *Hediyye-tû's-sulehâ* (İstanbul, ts.). Dua mahiyetindeki âyet ve hadislerin tercümelerini ihtiva eden bir risâledir. 8. *İbtihâl* (baskı yeri yok, 1307). Günlük virdler şeklinde sıralanmış Arapça dualardan ibarettir. Eserin Türkçe mukaddimesinde müellif, mevcut evrâd-ı şerîfelerdeki duaların tamamen uhrevî maksatlara yönelik olduğunu, kendisinin müslümanların dünyevî ihtiyaçlarını da göz önüne alarak kitabını bu gayeye uygun bir şekilde yazdığını belirtmektedir. 9. *Vesîle-i Saâdet-Ta'bîrât-ı Hasene-i Esmâ-i İlâhiyye ve'n-nebeviyye* (baskı yeri ve yılı yok). 10. *Hazînetü'l-ıttâbâ'* (İstanbul 1294). Yetmiş bir Arapça hutbeyi ihtiva eden kitabın sonunda bazı dua metinleri bulunmaktadır. 11. *İsbâtü'l-muhassenât li-tilâveti mevlidi seyyidi's-sâdât* (İstanbul [?] 1314). Mevlid okutmanın faziletine dair olan bu yedi bölüm-lük eser yer yer manzumdur.

d) Ahlâkî İlgili Eserleri. 1. *Hadâik-ı Hamîdiyye Nâm Ahlâk Risâlesi*. Sade bir Türkçe ile kaleme alınan bu yedi varaklık risâlenin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 4187). 2. *Tezkîr-i Diyânet ve Tenkîr-i Hıyânet* (Halep 1295). Eserde dine uygun yaşamının lüzumu ve ona karşı çıkmanın kötülüğü anlatılmaktadır. 3. *İhtârü'l-ahyâr*. Risâlenin ilk bölümünde tesettür meselesi, ikinci bölümünde açık saçık gezmenin fert ve cemiyet hayatında doğuracağı olumsuz sonuçlar üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde kadınlara,

erkeklerle ve idarecilere düşen görevler belirtilmektedir. 4. *Üssü'l-intizâm*. Eserde dinî duyguları zayıf kişilerle arkadaşlık yapmanın zararlarından söz edilmektedir. 5. *Tesliyetü'l-mahsûdîn*. Müellif bu eseri, kendisi gibi haset yüzünden çeşitli sıkıntılara uğrayanları teselli etmek ve hasedin zararlarını anlatmak üzere kaleme aldığını söylemektedir. Eserin sonunda bir kısmı müellife ait bazı şiirler yer alır. 6. *en-Nesâyihi'l-Fevziyye fi'l-edîye ve'l-medâyihi's-seniyye*. II. Abdülhamid'in adalet ve liyakatinden söz edilen eserde onun aleyhinde bulunmanın doğru olmadığı anlatılmaktadır. 7. *Zübdetü'l-âsâr ve umdetü'l-efkâr*. İttihatçılar tarafından yürütülen, II. Abdülhamid'in halifeliğinin geçerli olmadığı yönündeki propagandaya karşı yazıldığı anlaşılan bu risâlede Abdülhamid'e itaatın dinen gerekli olduğu, isyan ve muhalefetin ise cezayı gerektireceği savunulmaktadır (son beş eserin üzerinde baskı yeri ve yılı yoktur).

e) Tasavvufî İlgili Eserleri. 1. *Aynü'l-hakika fî râbitâtî't-tarîka* (baskı yeri ve yılı yok). Bu eserde, râbita konusu âyet ve hadislerle tefsir kitaplarına dayanılarak açıklanmaktadır. 2. *Nihâyetü'l-iktidâr li'l-evliyâi'l-kibâr* (baskı yeri ve yılı yok). Kerâmeti inkâr edenlere cevap olarak kaleme alınmış bir risâledir. 3. *Tahrîrû'l-murâd fî def'i't-ta'n ve'l-fesâd fî hakkı Muhyiddîn el-Arabî* (Balıkesir 1306). 4. *et-Tefrîd fî tercemeti't-Tecrid* (İstanbul 1285). Ahmed el-Gazzâlî'nin *et-Tecrid fî tercemeti't-tevhîd* adlı eserinin tercümesidir. 5. *Temessükü'l-ezyâl min sâdâtî'r-ricâl* (İstanbul, ts.). Bu risâlede tarikat kurucusu ünlü mutasavvıfların kerâmet ve menâkıbından kısaca bahsedilmektedir.

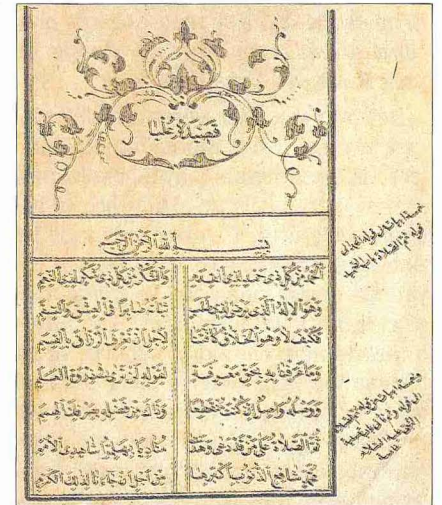
B) Edebî Eserleri. a) Arapça. 1. *Kaşide-i Kudsiyye* (el-*Kaşidetü'l-kudsiyye*, İstanbul 1307). Elli beyitten meydana gelen eserde, *Şahîh-i Buḥârî*'den seçilen kırk hadisin her biri Arapça bir beyitle açıklanmıştır. Bu özelliğiyle eser bir kırk hadis risâlesi olarak kabul edilebilir. 2. *el-Aḥyeytî'l-kuddüsiyye 'ale'l-Kaşidetî'l-kudsiyye*. Müellifin basıldığını bildirdiği bu eserin 1297 (1880) yılında istinsah edilen bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (AY, nr. 4893). 3. *Kaşide-i Medeniyye* (el-*Kaşidetü'l-Medeniyye*, İstanbul 1307). Hz. Peygamber'i öven elli beş beyitlik bir kaside olup Hattat Hamdi Efendi'nin nesih hattıyla bastırılmıştır. 4. *el-Haşidetü'n-nebeviyye fî şerhi'l-Kaşidetî'l-Medeniyye*

(İstanbul 1307). 5. *Kaşide-i 'Ulyâ* (el-*Kaşidetü'l-'ulyâ*, baskı yeri ve yılı yok). 167 beyitten ibaret olan manzume Bûsîrî'nin *Kaşidetü'l-bürde*'sinin vezin ve kafiyesiyle kaleme alınmış, Hüseyin Hilmi Malatye'vi'nin harekeli nesih hattıyla cedveli olarak basılmıştır. 6. *Garisetü't-tûbâ şerhu'l-Kaşidetî'l-'ulyâ* (İstanbul 1292). 7. *Miftâhu'n-necât* (İstanbul 1284). Eserde Bûsîrî'nin *Kaşidetü'l-bürde*'sinin Türkçe, Arapça, Farsça tahmîsi yapılmış ve Arapça aslının tercümesi verilmiştir. Kitap, Mustafa Nazîf'in harekeli nesih hattıyla yazılıp taş baskısıyla basılmıştır. 8. *Fethu'l-verde şerhu'l-Bürde*. Fevzi Efendi'nin basıldığını bildirdiği eserin bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 1331). 9. *Tuhfe-i Fevzî Nâm Lugat-ı Arabiyye-i Manzûme* (İstanbul 1306). *Tuhfe-i Vehbî* tarzında bir sözlüktür. 10. *Kudsiyyü'l-kelâm fî mevlidi'n-nebî 'aleyhi's-selâm*. Manzum bir mevlidir. 11. *Kudsiyyü'l-minhâc fî icmâli bahşi'l-mi'râc*.

b) Farsça. *Bülbülîstân* (İstanbul 1310). II. Abdülhamid'e takdim edilen eser "nihai" adıyla sekiz bölüme ayrılmıştır. Cenetin sekiz makamının tanıtıldığı her bölümde söz konusu makama nasıl ulaşılacağı çeşitli hikâye ve manzumelerle anlatılmaktadır.

c) Türkçe. 1. *Dîvan*. Müellifin basıldığını bildirdiği bu eser elde edilememiştir. 2. *Müntehabât-ı Dîvân-ı Fevzî* (baskı yeri ve yılı yok). Şairin divanından seç-

Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin *Kaşide-i 'Ulyâ* adlı eserinin ilk sayfası

tiği münâcât ve na'tlardan ibarettir. 3. *et-Te vessülâtü'l-Fevziyye fi'n-nuûti'n-nebeviyye* (baskı yeri yok, 1303). Eser, harf sırasına göre tertip edilen Arapça, Farsça ve Türkçe na'tlardan meydana gelmektedir. 4. *Hediyye-i Fevzî* (baskı yeri ve yılı yok). İlâhi ve na'tlar mecmuasıdır. 5. *Mecmûatü't-terciât*. 6. *Tercî-i Bend* (baskı yeri ve yılı yok). 7. *Kudsiyye-tü'l-ahbâr fi mevlidi Ahmedî'l-muh-târ* (baskı yeri ve yılı yok). "Fâilâtün fâilâtün fâilün" vezniyle yazılmış 174 beyitten ibarettir. 8. *İcmâlül'-kelâm fi mevlidi'n-nebî aleyhi's-selâm* (İstanbul 1310). Seksen yedi beyittir. 9. *Kudsiyyü's-sirâc fi nazmî'l-mî'râc* (baskı yeri ve yılı yok). "Fâilâtün fâilâtün fâilün" vezninde kaleme alınmış 183 beyitlik bir mi'râciyyedir (geniş bilgi için bk. Akar, s. 191-196). Hattat Hamdi Efendi'nin hareketli nesih hattıyla basılan eserin başında müellif hakkında kısa bir bilgi yer almaktadır. 10. *Envârül-kevâkib fi leyleti'r-Regâib* (İstanbul 1316). "Fâilâtün fâilâtün fâilün" vezninde 112 beyitten meydana gelen eserin ilk dört bölümünde "regâib" in mânası, alâmetleri, niteliği ve zamanı hakkında bilgi verilmiş, beşinci bölüm ise münâcâta ayrılmıştır. 11. *Kevâib-i Şî'r ü İnşâ* (İstanbul 1287). Eserin diğer inşa kitaplarından farklı tarafı, Arapça ve Türkçe manzum örneklerin yanında her bahsin sonunda konuyla ilgili birer gazel ve şarkıya yer verilmiş olmasıdır.

Fevzi Efendi'nin *Mihekkü'z-zeheb fi tecribeti müddei'l-ilm ve'l-edeb* (baskı yeri ve yılı yok) adlı eseri Türkçe-Arapça olarak kaleme alınan bir imtihan risâlesidir. *el-Feyzül-cârî fi ta'rîfi'l-Bey-zâvî ve'l-Buhârî* (baskı yeri ve yılı yok) adıyla kaleme aldığı Türkçe eserde ise Kâdî Beyzâvî ve Buhârî'nin hayatı anlatılmaktadır. *Fihristül'-âsâr'ı* (baskı yeri ve yılı yok) müellif kendi eserlerini tanıtmak için yazdığını bildirmektedir. Burada, dört bölümde topladığı altmış beş kitabının adlarını kısa tanıtmalarla birlikte vermekte, uzun bir terciibenden sonra kısaca ailesinden ve hocalarından bahsetmektedir.

Müellif ayrıca, özellikle medreselerde Arapça öğretiminde kullanılan bazı kitapların tercüme ve şerhini yapmıştır. *Fethü'l-ğınâ fi şerhi'l-Binâ* (İstanbul 1307), *Mittâhu'l-merâm fi ta'rîfi ahvâli'l-kelime ve'l-kelâm* (İstanbul 1306), *Seyfü'l-güllâb 'alâ Muğni't-tullâb* (İstanbul 1284), *Hulâsatü'l-mizân* (İstanbul 1307), *Lem'ül-fevâid fi ta'rîfâtü'l-*

ulûm ve'l-kavâid (baskı yeri ve yılı yok) bu tür eserlerindendir.

Fevzi Efendi'nin basıldıklarını bildirdiği diğer eserleri de şunlardır: *Dürrü'l-bihâr, el-Yevâkit ve'l-cevâhir Tercümesi, Revâyihu'l-fevâiyh fi senâyihi'l-medâiyh* (manzum), *Şerhu'l-Kasîdeti'l-kâfiye li-Hazreti Ali kerremallahu vecheh, Tebyîn-i Hakikat* (İstanbul 1330), *Tanzîrül-Meşnevî, Tenvîrül-ma'nevî Tanzîrül-Meşnevî* (Farsça), *Teşvîku's-sıbyân, Tezhîb fi şerhi evâ'ili't-Tehzîb, Sünûhât-ı Kudsiyye*.

Fevzi Efendi'nin ilâhi ve şarkıları, aralarında Zekâi Dede gibi ünlü sanatçıların yer aldığı çeşitli bestekârlar tarafından bestelenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Fevzi Efendi, *Fihristül'-âsâr* [baskı yeri ve yılı yok], s. 8; a.mlf., *Kudsiyyetü'l-ahbâr* [baskı yeri ve yılı yok], s. 1; a.mlf., *Hakikatü'l-hüriyye* [baskı yeri ve yılı yok], s. 18; a.mlf., *Temessükül-eyyâl min sâdâtî'r-ricâl*, İstanbul, ts., s. 29-30; a.mlf., *Kudsi'l-meşnevî* [baskı yeri ve yılı yok], s. 1; a.mlf., *Mevhibetü'l-vehhâb ft ta'b'râtî'l-ekâb ve münâcâtî rab-bi'l-erbâb*, İstanbul 1314, s. 1-4; a.mlf., *Tefrîcül'-kalak ft tefsîri sûreti'l-Felâk*, İstanbul 1285, s. 3-4; a.mlf., *Aynü'l-hakika ft râbitâtî't-tarîkâ* [baskı yeri ve yılı yok], s. 2; a.mlf., *İyânü'l-mesâlik ft beyânî'l-menâsik*, İstanbul 1307, s. 2; a.mlf., *Tahrîrül-murâd ft defi't-ta'n ve'l-fesâd ft hakkı Muhyiddin el-Arabî*, Balıkesir 1306, s. 2-3; a.mlf., *Câmîu's-salavât*, İstanbul 1308, s. 1; a.mlf., *Kudsiyyü'l-irfân ft tefsîri sûreti'n-Necm mine'l-Kur'ân*, İstanbul 1304, s. 1; a.mlf., *el-Kasîdetü'l-Medeniyye*, İstanbul 1307, s. 1; a.mlf., *Kevâib-i Şî'r ü İnşâ*, İstanbul 1287, s. 4-5; Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 10392, s. 215; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 396; *Osmanlı Müellifleri*, I, 249-250; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 413-415; Hulûsi Kılıç, *Türkçe'de Arap Lexicographie'si Çalışmaları* (doktora tezi, Konya 1972), İSAM Ktp., nr. 4357, s. 98-100; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 82, 191-196; "Fevzi Efendi", *TDEA*, III, 213.

MUSTAFA UZUN

FEVZİ EFENDİ, Kâtib

(1871-1924)

Son devrin
mutasavvîf şairlerinden.

Erzincan'ın Eğin (Kemâliye) ilçesinde doğdu. Asıl adı Mustafa Fevzi, babasının adı Nûman'dır. Çocuk denecek yaşta İstanbul'a gitti. Huzur dersleri hocalarından Kasapzâde Vâiz Efendi'nin derslerine devam etti. Tahsilini tamamladıktan sonra hocasının kızıyla evlendi. Bahriye teşkilâtında briç, korvet ve kalyon kâtipliği yaptı, kolağası rütbesine kadar

yükseldi. Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'ye intisap ederek on beş yıl kadar hizmetinde bulundu. Gümüşhânevî'nin ölümünden sonra yerine geçen Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'den hilâfet aldı. Uzun yıllar bahriye teşkilâtında kâtiplik görevinde bulunduğu için tarikat mensupları arasında "Kâtib" lakabıyla anılan Fevzi Efendi vefatında Edirnekapı-Eyüp yolu üzerindeki Mustafa Paşa Tekkesi yanına defnedildi. Kabri daha sonra torunu Numan Erdem tarafından Edirnekapı Şehitliği'ne nakledildi. Hüseyin Vassâf Fevzi Efendi'nin dürüst, âlim, ârif ve şair mizaçlı bir kişiliğe sahip olduğunu söyler (*Sefîne*, II, 189).

Tasavvufî konularda derin bilgisi yanında geniş bir kültüre sahip olan Fevzi Efendi'nin eserlerinin hepsi manzumdur. Beyitler arasında yerleştirilmiş âyet ve hadislerle zengin tasavvufî terimler eserlerini yer yer ağırlaştırmakla birlikte dili oldukça sade ve akıcıdır. Fevzi Efendi, Gümüşhaneli dergâhının son postnişini Tekirdağlı Mustafa Fevzi Efendi ile (ö. 1926) karıştırılmaması için eserlerinde Mustafa Fevzî b. Nu'mân adını kullanmıştır.

Eserleri. 1. *Hediyyetü'l-hâlidin fi menâkibi kutbi'l-ârifin Mevlânâ Ahmed Ziyâuddin b. Mustafa el-Gümüşhânevî* (İstanbul 1313). Gümüşhânevî'nin vefatından iki yıl sonra yayımlanan ve *Menâkib-ı Ziyâiyye* adıyla da anılan kitabın birinci bölümünde Gümüşhânevî'nin hayatı ve menkıbeleri anlatılmış, ikinci bölümde tarikat âdâbı üzerinde durulmuştur. Üç cilt olarak tasarlanan (*Mizânü'l-irfân*, s. 4) eserin diğer ciltleri ayrı adlarla neşredilmiştir. 2. *Risâle-i Mir'âtü's-şühûd fi mes'eleti vahdeti'l-vücûd* (İstanbul 1320). Yaklaşık 1000 beyitlik dinî-tasavvufî bir mesnevidir. Müellif eserin, *Menâkib-ı Ziyâiyye*'de ele alınan bazı konuların özet halinde yeniden kaleme alınmış şekli olduğunu söyler. Ancak kitap tevhid, tevhidin mertebeleri ve vahdet-i vücûd konusunda Nakşî-Hâlidî bakış açısını yansıtan bir ana bölümle 420 beyitlik mi'râciyye kısmından ibarettir. Ruhânî seyrü sülûkün anlatıldığı bir bölümün ardından hâtime ile sona eren eserde yer yer Arapça ve Farsça beyitlere rastlanmaktadır. 3. *Menâkibü Haseniyye fi ahvâli's-seniyye* (İstanbul 1323, dış kapakta 1327). Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'nin hayatı ve menkıbeleri hakkındadır. 800 beyti aşan eserin Hasan Efendi'nin kerâmet-